

Karel Jaromír Erben (1811 – 1870): Kytice (1853)

Kytice

Zemřela matka a do hrobu dána,
sirotky po ní zůstaly;
i přicházely každičkého rána
a matičku svou hledaly.

I zželelo se matce milých dítek;
duše její se vrátila
a vtělila se v drobnolistý kvítek,
jímž mohly svou pokrýla.

Poznaly dítky matičku po dechu,
poznaly ji a plesaly;
a prostý kvítek, v něm majíc útěchu,
mateří-douškou nazvaly. –

Mateří-douško vlasti naší milé,
vy prosté naše pověsti!
natrhal jsem tě na dávné mohyle –
komu mám tebe přinéstí?

Ve skrovnou já tě kytici zavážu,
ozdobně stužkou ovinu;
do širých zemí cestu ti ukážu,
kde příbuznou máš rodinu.

Snadže se najde dcera mateřina,
jíž mile dech tvůj zavoní;
snadže i najdeš některého syna,
jenž k tobě srdce nakloní!

Poznámky a vysvětlivky:

mateřídouška – léčivá a medonosná bylina z čeledi hluchavkovitých, se silně aromatickými drobnými květy, roste v mnoha zemích na různých kontinentech, druhy obvyklé v České republice se vyznačují fialovou barvou květů; **plesat** – radovat se.

Vodník

I

Na topole nad jezerem
seděl Vodník podvečerem:
„Sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije nit’.

Šiju, šiju si botičky
do sucha i do vodičky:
sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije nit’.

Dnes je čtvrtek, zejtra pátek –
šiju, šiju si kabátek:
sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije nit’.

Zelené šaty, botky rudé,
zejtra moje svatba bude:
sviť, měsíčku, sviť,
ať mi šije nit’.“

II

Ráno, raničko panna vstala,
prádlo si v uzel zavázala:
„Půjdu, matičko, k jezeru,
šátečky sobě vyperu.“

„Ach nechod’, nechod’ na jezero,
zůstaň dnes doma, moje dcero!
Já měla zlý té noci sen:
nechod’, dceruško, k vodě ven.

Perly jsem tobě vybírala,
bíle jsem tebe oblíkala,
v sukničku jako z vodních pěn:
nechod', dceruško, k vodě ven.

Bílé šatičky smutek tají,
v perlách se slzy ukrývají,
a pátek nešťastný je den,
nechod', dceruško, k vodě ven.“ –

Nemá dceruška, nemá stání,
k jezeru vždy ji cos pohání,
k jezeru vždy ji cos nutí,
nic doma, nic jí po chuti. –

První šáteček namočila –
tu se s ní lávka prolomila,
a po mladičké dívčině
zavířilo se v hlubině.

Vyvalily se vlny zdola,
roztáhnuly se v širá kola;
a na topole podle skal
zelený mužík zatleskal.

III

Nevesely truchlivy
jsou ty vodní kraje,
kde si v trávě pod leknínem
rybka s rybkou hraje.

Tu slunéčko nezahřívá,
větřík nezavěje:
chladno, ticho – jako žel
v srdci bez naděje.

Nevesely, truchlivy
jsou ty kraje vodní;
v poloutmě a v polousvětle
mine tu den po dni.

Dvůr Vodníkův prostranný,
bohatství v něm dosti:
však bezděcky jen se v něm
zastavují hosti.

A kdo jednou v křišťálovou
bránu jeho vkročí,
sotva ho kdy uhlédají
jeho milých oči. –

Vodník sedí mezi vraty,
spravuje své sítě
a ženuška jeho mladá
chová malé dítě.

„Hajej, dadej, mé děťátko,
můj bezděčný synu,
ty se na mne usmíváš,
já žalostí hynu.

Ty radostně vypínáš
ke mně ručky obě;
a já bych se radš viděla
tam na zemi v hrobě.

Tam na zemi za kostelem
u černého kříže,
aby má matička zlatá
měla ke mně blíže.

Hajej, dadej, synku můj,
můj malý Vodníčku!
Kterak nemám vzpomínati
smutná na matičku?

Starala se ubohá,
komu vdá mne, komu?
Však ani se nenadála,
vybyla mne z domu!

Vdala jsem se, vdala již,
ale byly chyby;
starosvati – černí raci,
a družičky – ryby!

A můj muž – bůh polituj!
mokře chodí v suše,

a ve vodě pod hrnčičky
střádá lidské duše.

Hajej, dadej, můj synáčku
s zelenými vlásky,
nevdała se tvá matička
ve příbytek lásky.

Obluzena, polapena
v ošemetné síti,
nemá žádné zde radosti
leč tebe, mé dítě!“ –

„Co to zpíváš, ženo má?
Nechci toho zpěvu!
tvoje píseň proklatá
popouzí mne k hněvu.

Nic nezpívej, ženo má,
v těle žluč mi kyne:
sic učiním rybou tebe
jako mnohé jiné!“ –

„Nehněvej se, nehněvej,
Vodníku, můj muži!
Neměj za zlé rozdrčené,
zahozené růži.

Mladosti mé jarý štěp
přelomil jsi vpůli;
a nic jsi mi po tu dobu
neučinil k vůli.

Stokrát jsem tě prosila,
přimlouvala sladce,
bys mi na čas, na kratičký,
dovolil k mé matce.

Stokrát jsem tě prosila
v slzí toku mnohém,
bych jí ještě naposledy
mohla dáti sbohem!

Stokrát jsem tě prosila,
na kolena klekla:
ale kůra srdce tvého
ničím neobměkla!

Nehněvej se, nehněvej,
Vodníku, můj pane,
anebo se rozhněvej,

co díš, ať se stane.

A chceš-li mne rybou míti,
abych byla němá:
učiň mne radš kamenem,
jenž paměti nemá.

Učiň mne radš kamenem
bez mysli a citu:
by mi věčně žel nebylo
slunečního svítu!“ –

„Rád bych, ženo, rád bych já
věřil tvému slovu:
ale rybka v širém moři –
kdo ji lapí znovu?

Nezbraňoval bych ti já
k matce tvójí chůze:
ale liché mysli ženské
obávám se tuze!

Nuže – dovolím ti já,
dovolím ti z důli:
však poroučím, ať mi věrně
splníš moji vůli.

Neobjímej matky své,
ani duše jiné:
sic pozemská tvoje láska
s nezemskou se mine.

Neobjímej nikoho
z rána do večera:
před klekáním pak se zase
vrátíš do jezera.

Od klekání do klekání
dávám lhůtu tobě:
avšak mi tu na jistotu
zůstavíš to robě.“

IV

Jaké, jaké by to bylo
bez slunéčka podletí?
Jaké bylo by shledání
bez vroucího objetí?
A když dcera v dlouhém čase
matku svou obejmě zase,
aj, kdo může za zlé míti
laskavému dítěti?

Celý den se v pláči těší
s matkou žena z jezera:
„Sbohem, má matičko zlatá!
ach, bojím se večera!“ –
„Neboj se, má duše drahá,
nic se neboj toho vraha;
nedopustím, by tě v moci
měla vodní příšera!“ –

Přišel večer. – Muž zelený
chodí venku po dvoře;
dvěře klínem zastrčeny,
matka s dcerou v komoře.
„Neboj se, má drahá duše,
nic ti neuškodí v suše,
vrah jezerní nemá k tobě
žádné moci nahoře.“ –

Když klekání odzvonili,
buch buch! venku na dvěře:
„Pojď již domů, ženo moje,
nemám ještě večere.“ –
„Vari od našeho prahu,
vari pryč, ty lstivý vrahu,
a co dřív jsi večeríval,
večeř zase v jezeře!“ –

O půlnoci buch buch! zase
na ty dvěře zpukřelé:
„Pojď již domů, ženo moje,
pojď mi ustlat postele.“ –
„Vari od našeho prahu,
vari pryč, ty lstivý vrahu,
a kdo tobě prve stlával,
ať ti zase ustele!“ –

A potřetí buch buch! zase,
když se šířil ranní svit:
„Pojď již domů, ženo moje,
dítě pláče, dej mu pít!“

„Ach matičko, muka, muka –
pro děťátko srdce puká!
Matko má, matičko zlatá,
nech mne, nech mne zase jít!“ –

„Nikam nechod', dcero moje!
Zradu kuje vodní vrah;
ač že péči máš o dítě,
mně o tebe větší strach.
Vari, vrahu, do jezera!
Nikam nesmí moje dcera;
a pláče-li tvé děťátko,
přines je sem na náš práh.“ –

Na jezeře bouře hučí,
v bouři dítě naříká;
nářek ostře bodá v duši,
potom náhle zaniká.
„Ach matičko, běda, běda,
tím pláčem mi krev usedá;
matko má, matičko zlatá,
strachuji se Vodníka!“ –

Něco padlo. – Pode dveřmi
mok se jeví – krvavý;
a když stará otevřela,
kdo leknutí vypraví!
Dvě věci tu v krvi leží –
mráz po těle hrůzou běží:
dětská hlava bez tělíčka
a tělíčko bez hlavy.

Poznámky a vysvětlivky:

jarý – mladě svěží; **klekání** – večerní zvonění (k modlitbě) na věži kostela, kaple nebo zvonice; **leč** – zde ve významu *ale jen*; **lichý** – zde ve významu *podvodný, zlý; ošemetný, skrytě nebezpečný*; **podletí** – období na přelomu jara a léta; **starosvati** – Podle Erbena průvodci ženicha k svatbě; **vari** – pryč, z cesty (staročeský výraz, snad souvisí s *varovat*); **vrah** – zde ve staročeském významu *nepřítel* (tak ještě dnes v ruštině: *vrag*).

Svatební košile

Již jedenáctá odbila,
a lampa ještě svítila,
a lampa ještě hořela,
co nad klekadlem visela.

Na stěně nízké světničky
byl obraz boží rodičky,
rodičky boží s dětátkem,
tak jako růže s poupátkem.

A před tou mocnou světicí
viděti pannu klečící:
klečela, líce skloněné,
ruce na prsa složené;
slzy jí z očí padaly,
želem se nádra zdvihaly.
A když slzička upadla,
v ty bílé nádra zapadla.

„Žel bohu, kde můj tatíček?
Již na něm roste trávníček!
Žel bohu, kde má matička?
Tam leží – podle tatíčka!
Sestra do roka nežila,
bratra mi koule zabila.

Měla jsem, smutná, milého,
život bych dala pro něho!
Do ciziny se obrátil,
potud se ještě nevrátil.

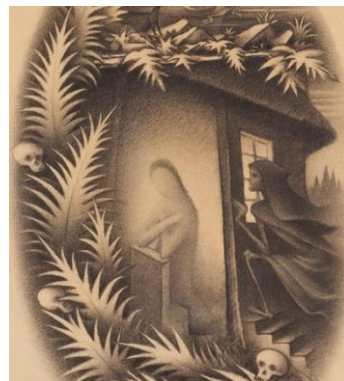
Do ciziny se ubíral,
těšil mě, slzy utíral:
„Zasej, má milá, zasej len,
vzpomínej na mne každý den,
první rok přádlu hledívej,
druhý rok plátno polívej,
třetí košile vyšívej:
až ty košile ušiješ,
věneček z routy poviješ.“

Již jsem košile ušila,
již jsem je v truhle složila,
již moje routa v odkvětě:
a milý ještě ve světě,
ve světě širém, širokém,
co kámen v moři hlubokém.
Tři léta o něm ani sluch
živ-li a zdráv – zná milý bůh!

Maria, panno přemocná,
ach budiž ty mi pomocna:
vrať mi milého z ciziny,
květ blaha mého jediný;
milého z ciziny mi vrať –
aneb život můj náhle zkrat':
u něho život jarý květ –
bez něho však mě mrzí svět.
Maria, matko milosti,
buď pomocnicí v žalosti!“

Pohnul se obraz na stěně –
i vzkřikla panna zděšeně;
lampa, co temně hořela,
prskla a zhasla docela.
Možná, žeť větru tažení,
možná i – zlé že znamená!

A slyš, na zaspí kroků zvuk,
a na okénko: ťuk, ťuk, ťuk!
„Spíš, má panenke, nebo bdíš?
Hoj, má panenke, tu jsem již!
Hoj, má panenke, co děláš?
A zdalipak mě ještě znáš,
aneb jiného v srdci máš?“
„Ach můj milý, ach pro nebe,
tu dobu myslím na tebe;
na tě jsem vždycky myslila,
za tě se právě modlila!“

„Ho, nech modlení – skoč a pojd',
skoč a pojd' a mě doprovod';
měsíček svítí na cestu:
já přišel pro svou nevěstu.“

„Ach proboha! ach co pravíš?
Kam bychom šli – tak pozdě již!
Vítr burácí, pustá noc,
počkej jen do dne – není moc.“

„Ho, den je noc, a noc je den –
ve dne mé oči tlačí sen!
Dřív než se vzbudí kohouti,
musím tě za svou pojmouti.
Jen neprodlévej, skoč a pojď,
dnes ještě budeš moje choť!“ –

Byla noc, byla hluboká,
měsíček svítil z vysoka
a ticho, pusto v dědině,
vítr burácel jedině.

A on tu napřed – skok a skok,
a ona za ním, co jí krok.
Psi houfem ve vsi zavylí,
když ty pocestné zvětřili;
a vyli, vyli divnou věc:
žetě nablízku umrlec!

„Pěkná noc, jasná – v tu dobu
vstávají mrtví ze hrobů,
a nežli zvíš, jsou tobě blíží –
má milá, nic se nebojíš?“

„Což bych se bála? Tys se mnou,
a oko boží nade mnou. –
Pověz, můj milý, řekni přec,
živ-li a zdrav je tvůj otec?
tvůj otec a tvá milá máť,
a ráda-li mě bude znát?“

„Moc, má panenke, moc se ptáš!
Jen honem pojď – však uhlídáš.
Jen honem pojď – čas nečeká,
a cesta naše daleká. –
Co máš, má milá, v pravici?“

„Nesu si knížky modlicí.“

„Zahod' je pryč! To modlení
je těžší nežli kamení!
Zahod' je pryč, ať lehce jdeš,
jestli mi postačiti chceš.“

Knížky jí vzal a zahodil,
a byli skokem deset mil. –

A byla cesta výšinou,
skalami, lesní pustinou;
a v rokytí a v úskalí

divoké feny štěkaly;
a kulich hlásal pověsti:
žetě nablízku neštěstí. –

A on vždy napřed – skok a skok,
a ona za ním, co jí krok.
Po šípkoví a po skalí
ty bílé nohy šlapaly;
a na hloží a křemení
zůstalo krve znamení.

„Pěkná noc, jasná – v tento čas
mrtví s živými chodí zas;
a nežli zvíš, jsou tobě blíží –
má milá, nic se nebojíš?“

„Což bych se bála? Tys se mnou,
a ruka Páně nade mnou. –
Pověz, můj milý, řekni jen,
jak je tvůj domek upraven?
čistá světnička? veselá?
a zdali blízko kostela?“

„Moc, má panenke, moc se ptáš,
však ještě dnes to uhlídáš.
Jen honem pojď – čas utíká
a dálka ještě veliká. –
Co máš, má milá, za pasem?“

„Růženec s sebou vzala jsem.“

„Ho, ten růženec z klokočí
jako had tebe otočí!
Zúží tě, stáhne tobě dech:
zahod' jej pryč – neb máme spěch!“

Růženec popad, zahodil,
a byli skokem dvacet mil. –

A byla cesta nížinou,
přes vody, luka, bažinou;

a po bažině, po sluji
modrá světélka laškují:
dvě řady, devět za sebou,
jako když s tělem k hrobu jdou;
a žabí havěť v potoce
pohřební píseň skřehoce. –

A on vždy napřed – skok a skok,
a jí za ním již slábne krok.
Ostřice dívku ubohou
břitvami řeže do nohou;
a to kapradí zelené
je krví její zbarvené.

„Pěkná noc, jasná – v tu dobu
spěchají živí ke hrobu;
a nežli zviš, jsi hrobu blíž –
má milá, nic se nebojíš?“

„Ach nebojím, vždyť tys se mnou
a vůle Páně nade mnou!
Jen ustaň málo v pospěchu,
jen popřej málo oddechu.
Duch slábne, nohy klesají,
a k srdci nože bodají!“

„Jen pojd' a pospěš, děvče mé,
však brzo již tam budeme.
Hosté čekají, čeká kvas,
a jako střela letí čas. –
Co to máš na té tkaničce
na krku na té tkaničce?“

„To křížek po mé matičce.“

„Hoho, to zlato proklaté
má hrany ostře špičaté!
Bodá tě – a mě nejinak,
zahod' to, budeš jako pták!“

Křížek utrhl a zahodil,
a byli skokem třicet mil. –

Tu na planině široké
stavení stojí vysoké;
úzká a dlouhá okna jsou,
a věž se zvonkem nad střechou.

„Hoj, má panenka, tu jsme již!
Nic, má panenka, nevidíš?“

„Ach proboha, ten kostel snad?“

„To není kostel, to můj hrad!“

„Ten hřbitov – a těch křížů řad?“

„To nejsou kříže, to můj sad!
Hoj, má panenka, na mě hled'
a skoč vesele přes tu zed'!“

„Ó nech mne již! Ó nech mne tak!
Divý a hrozný je tvůj zrak;
tvůj dech otravný jako jed,
a tvoje srdce tvrdý led!“

„Nic se, má milá, nic neboj!
Veseloť u mne, všeho hoj:
masa dost – ale bez krve,
dnes bude jinak poprvé! –
Co máš v uzlíku, má milá?“

„Košile, co jsem ušila.“

„Netřeba jich víc nežli dvě:
ta jedna tobě, druhá mně.“

Uzlík jí vzal a s chechtotem
přehodil na hrob za plotem.
„Nic ty se neboj, na mě hled'
a skoč za uzlem přes tu zed'.“

„Však jsi ty vždy byl přede mnou,
a já za tebou cestou zlou;
však jsi byl napřed po ten čas:
skoč a ukaž mi cestu zas!“

Skokem přeskočil ohradu,
nic nepomyslel na zradu;
skočil do výše sáhů pět –
jí však již venku nevidět:
jenom po bílém obleku
zablesklo se jest v útěku,
a schrána její blízko dost –
nenadál se zlý její host!

Stojít' tu, stojí komora:
nizoučké dvěře – závora;
zavrzly dvěře za pannou
a závora jí ochranou.
Stavení skrovné, bez oken,
měsíc lištami šeril jen;

stavení pevné jako klec,
a v něm na prkně – umrlec.

Hoj, jak se venku vz máhá hluk,
hrobových oblud mocný pluk;
šumí a kolem klapají
a takto píseň skuhrají:

„Tělu do hrobu přísluší,
běda, kdos nedbal o duši!“
A tu na dvěře: buch, buch, buch!
burácí zvenčí její druh:
„Vstávej, umrlče, nahoru,
odstrč mi tam tu závora!“

A mrtvý oči otvírá,
a mrtvý oči protírá,
sbírá se, hlavu pozvedá
a půlkolem se ohlédá.

„Bože svatý, rač pomoci,
nedej mne d'áblu do moci! –
Ty mrtvý, lež a nevstávej,
pánbůh ti pokoj věčný dej!“

A mrtvý hlavu položiv,
zamhouřil oči jako dřív. –

A tu poznovu – buch, buch, buch!
silněji tluče její druh:
„Vstávej, umrlče, nahoru,
otevři mi svou komoru!“

A na ten hřmot a na ten hlas
mrtvý se zdvihá z prkna zas
a rámě ztuhlé naměří
tam, kde závora u dveří.

„Spas duši, Kriste Ježíši,
smiluj se v bídě nejvyšší! –
Ty mrtvý, nevstávej a lež;
pánbůh tě potěš – a mne též!“

A mrtvý zas se položiv,
natáhnul údy jako dřív. –

A znova venku: buch, buch, buch!
a panně mizí zrak i sluch!
„Vstávej, umrlče, hola hou!
a podej mi sem tu živou!“

Ach běda, běda děvčeti!
Umrlý vstává potřetí
a velké, kalné své oči
na poloumrtvou otočí.

„Maria Panno, při mně stůj,
u syna svého oroduj!
Nehodně jsem tě prosila:
ach odpusť, co jsem zhřešila!
Maria, matko milosti,
z té moci zlé mě vyprosti.“

A slyš, tu právě nablízce
kokrhá kohout ve vísce;
a za ním, co ta dědina,
všecka kohoutí družina.

Tu mrtvý, jak se postavil,
pádem se na zem povalil,
a venku ticho – ani ruch:
zmizel dav, i zlý její druh. –

Ráno když lidé na mši jdou,
v úžasu státi zůstanou:
hrob jeden dutý nahoře,
panna v umrlčí komoře,
a na každičké mohyle
útržek z nové košile. –

Dobře ses, panno, radila,
na boha že jsi myslila
a druha zlého odbyla!
Bys byla jinak jednala,
zle bysi byla skonala:
tvé tělo bílé, spanilé,
bylo by co ty košile!

Poznámky a vysvětlivky:

jarý – mladě svěží; **klokočí** – tvrdá semena klokoče zpeřeného, z nichž se vyráběly růžence; **kulich** – sova sýček; **rokytí** – vrboví; **routa** – polokeř se žlutými květy; **růženec** – modlitební pomůcka v podobě šňůrky s korálky; **sáh** – staročeská délková míra (1,8 m); **svatební košile** – podle starého zvyku nevěsta ušila ženichovi a sobě noční košile pro svatební noc; **záspí** – zápraží.

*Karel Jaromír Erben, Kytice, Praha 2014, s. 5
– 6, 30 – 43, 99 – 110.*

Karel Jaromír Erben: Kytice: poznámky k interpretaci

Erbenova Kytice (1853) je **nejpopulárnější českou básnickou sbírkou** všech dob; můžeme tedy odhalovat zdroje její přitažlivosti i pro dnešní – a budoucí – čtenáře. Kytice je produktem českého romantismu, byť produktem dosti pozdním, a to jak v kontextu české literatury (Kytice vznikla pouhé dva roky před *Babičkou* Boženy Němcové), tak v kontextu Erbenovy tvorby: folkloristovi, proslulému precizní badatelskou prací, bylo už přes čtyřicet, když publikoval tuto svou první a jedinou knihu, v níž na bázi lidové slovesnosti popustil uzdu své tvůrčí fantazii.

V Kytici Erben vychází z nejstarší, tedy **mytologické vrstvy slovesnosti**. Jde o vývojové stadium, kdy lidové texty slovanských národů se navzájem silně podobaly – a samozřejmě byly určeny pro dospělé posluchače: na rozdíl od pozdějších pohádkových úprav svědčily o komplexním vztahu člověka k celému okolnímu světu, nikoli jen k nejbližšímu sociálnímu prostředí.

Kytice obsahuje **13 básní**, které lze žánrově zařadit mezi **balady**. Balada je lyrickoepická, ovšem silně dějová báseň, jejíž hlavní postavy prožívají zásadní střetnutí s mocnými nadosobními silami; balada je básnickou obdobou divadelní tragédie či mytického příběhu.

První báseň – Kytice – tvoří objasňující úvod k celé sbírce. **Ztotožnit zemi s matkou**, to jsme zažili už u Máchy, ale Erben jde v této metafoře ještě dál: (a) rodná země je matka nikoli jen jednotlivce, ale celého **národního společenství**, (b) česká lidová kultura je součástí širší **slovanské rodiny** a (c) národní kultura představuje **celistvý organismus**, o nějž je třeba pečovat stejně jako o živou přírodu, pokud jej chceme zachovat do budoucna.

Ačkoli sbírka dýchá blíže neurčenými **dávnými časy** – např. vícekrát se v ní vyskytuje motiv střetnutí pohanství a křesťanství –, Erben připomene, že žijeme v době, kdy do našich životů invaduje moderní mamonářství, které válkuje smysl pro hlubší obsah světa i života. Není náhoda, že po Kytici v pořadí další a hned nejdelší básní sbírky je *Poklad*: příběh matky, která kvůli vidině rychlého zbohatnutí zanechá ve skalní sluji své dítě. A proč je hmotné bohatství špatné? No protože je neživé – všimněme si, jak často je v Kytici spojováno se symbolem zlata, pouhé hmoty.

Jak tedy **duchovní bohatství národa** udržet naživu? Podle Erbenova život souvisí především s **ženstvím**: povšimněme si, že v převážné většině jeho balad jsou hlavními postavami ženy. Spojení mezi člověkem a světem se realizuje hlavně skrze **slovo**. Těžiště Erbenova textu zpravidla spočívá v **dialozích** (což přináší až divadelní efekt). V mnohých baladách je slovo – od ukvapeně vyřčeného až po vážný slib – předmětem ústřední zápletky.

Konflikt v Erbenových baladách spočívá v **porušení nadosobního, věčného řádu světa**, jenž je založen na přirozených vztazích člověka s přírodou, božskými silami i druhými lidmi. Tyto vztahy spočívají na **nadčasové perspektivě** a porušeny jsou vždy, když člověk upřednostní chiméru okamžitého prospěchu. Takové porušení je **proviněním**, po němž následuje **trest**, z něhož je sice možné **se vykoupit**, ovšem vždy za cenu úplného **pochopení vlastní viny** – a ne vždy děj k tomuto spásnému vyústění dospěje.

Jsme samozřejmě v **romantismu** se vším všudy. Scenerie akcentuje divokou přírodu (balady *Záhořovo lože*, *Vodník*), těsné sepětí člověka s ní často obsahuje motiv proměny (*Holoubek*, *Záhořovo lože*, *Vrba*, *Lilie*). Existenci sfér mimo bezprostřední lidskou zkušenost zdůrazňují motivy smrti, hřbitova, duchů a démonů (*Svatební košile*, *Polednice*, *Štědrý den*, *Vodník*). Hlavním kompozičním principem je **gradace**: balady často začínají až idylickým líčením venkovského života – ovšem jen do doby, než se skryté síly vloží do děje. Napětí se stupňuje a příběh je zakončen **pronikavou pointou** – často drastickou (*Polednice*, *Zlatý kolovrat*, *Štědrý den*, *Vodník*).

Lidová kultura i romantická tvorba mají blízko k **hudbě** – a i nás, čtenáře 21. století, osloví, jak hudebně, rytmicky Erbenovy verše znějí – o tom svědčí i vysoký počet jejich hudebních adaptací.

Nyní se podívejme důkladněji na Erbenovu baladu **Vodník**. Už když zběžně přehlédneme její 4 zpěvy, vidíme v nich **rozdělení světa na sféru každodenní pozemskou a démonickou nadpřirozenou**. První zpěv je **idylický**: Vodník si chystá svatební šat – jako na obrázcích od Josefa Lady. Nedaleko jezera stojí o samotě dům, kde žijí matka s dcerou. Poklidnému rázu 1. – 2. zpěvu odpovídá jednoduchý, **sdružený rým (AABB)** – jako v lidové písničce (ovšem dějový zvrát je podpořen **zvukomalbou**: *Vyvalily se vlny zdola...*).

Ve **druhém zpěvu** se již postupně zvedá dramatický konflikt (úplně jako když se na vodě zvedají vlny před bouří). Matka varuje dceru způsobem, který dcera považuje za pouhou pověru, nad níž jen pohrdavě pohodí hlavou, ale vzápětí se ukáže, že **matčina předtucha byla oprávněná** – jako na mnoha jiných místech v Kytici, i tady se nadpřirozený svět hlásí o slovo prostřednictvím varovných znamení. Najednou si uvědomíme, že **Vodník** dopředu věděl (!), že dcera matku neposlechne a že se mu vydá všanc. Vodník teď nabývá úplně jiné povahy, než na jakou jsme zvyklí z pohádek (k tomu viz velké počáteční písmeno): tohle není polokomický hastrman, ale **mocný démon**, jenž patří k **vládcům celé přírody** i tajemných sil nadpřirozeného světa.

Dcera se ocitne v **podvodním světě** a stane se manželkou i matkou. Erben působivě líčí Vodníkovu říši jako chladný svět (*chladno, ticho – jako žel / v srdci bez naděje*), jenž však má svá pravidla. Kontrast mezi obsahem a formou v **ženině ukolébavce** vyvolá až husí kůži: děťátko miluje svou maminku, protože ta pro něj představuje celý svět, ale dcera-maminka je myšlenkami jen u své matky, od níž se nedokázala mentálně odpoutat: dcera je tedy bytostí stále nedospělou. Odlišnost podvodního světa Erben signalizuje i **přerývaným rýmem (ABCB)**.

Mocný Vodník ovšem není prvoplánově bezcitný. Ženině prosbě vyhoví, a dokonce když žena poruší zákaz a svou matku obejmě, nic se nestane (proč? no protože objetí je přirozené). Pak ovšem lhůta uplyne a v dialogu s Vodníkem **matka přebírá roli své dcery** – s Vodníkem hovoří jen sama. Bezohledně si přivlastnila roli, která jí nenáleží, a dcera navíc není schopna se své matce vzepřít a uhájit právo (či povinnost?) žít vlastní život. **Gradace děje** je vyjádřena také **graficky**: sloky 4. zpěvu jsou proti předchozím dvojnásobné.

Objevuje se i **magické číslo tři** (Vodník třikrát přichází k domu). Když Vodník žádá večeři, jde mu o návrat ženy ke společnému stolu, jenž je symbolem rodinné soudržnosti. Matka s dcerou odmítnou – a opět se nic nestane: přece jen nejde o kruciólní záležitost. Avšak ustlat postele – to už je vážnější: jde o metaforu intimního života, bez něhož manželský vztah není možný.

Třetí imperativ je osudový: matka přece za nic na světě nesmí opustit své dítě! V ženě se konečně probudí svědomí, ale matka ji od sebe nepustí. Sama tak porušila řád světa na nejzávažnějším místě a učinila to způsobem obzvlášť odporným: *pláče-li tvé děťátko, / přines je sem na náš práh* – to je přece jasný výsměch, a pokud si člověk myslí, že může takhle přehytračit mohutné síly přírody, pak směřuje k tragédii, s níž Vodník – již opět spíše nelidský démon, než podvedený muž – obě ženy vzápětí konfrontuje, ve svém krvavém činu podpořen náhle se rozběsnivší přírodou.

Svatební košile jsou Erbenovou baladou nejhorrorovější. Zároveň stojí na **střetnutí křesťanského a pohanského světa**. Dívka se ve své modlitbě dopustí nejhoršího hříchu – pohrdne Božím darem vlastního života: „*Maria, panno přemocná... / milého z ciziny mi vrať – / aneb život můj náhle zkrat*.“ Tím uvolní prostor pro zlé duchy, z nichž nejnebezpečnější je pro ni mrtvý ženich v podobě **upíra** (Erben v poznámce uvádí, že slovanský svět patří mezi ohniska víry v upíry – a my můžeme vzpomenout na slavného balkánského *Draculu* z r. 1897 od Brama Stokera).

Balada Svatební košile upoutá výraznou **rytmičností** (*Psi houfem ve vsi zavylí, / když ty pocestné zvětřili; / a vyli, vyli divnou věc: / žetě nablízku umrlec!*), gradací (odhazování křesťanských atributů a odtud stále rychlejší noční pout), odhalením ženichovy podstaty („*Veseloť u mne, všeho hoj: / masa dost – ale bez krve, / dnes bude jinak poprvé!*“) a také **odloženým koncem**, jenž v sobě skrývá několikery význam: dívka se pokusí o rafinovaný úskok, a když už se zdá, že uspěla, ocitne se v márnici, kde se po ní sápe umrlec ovládaný upírem; předchozí lest je dívce náhle k ničemu a skutečnou záchranu přinese až její kající modlitba odčínující předchozí rouhavé provinění.

<https://www.ceskestavby.cz/clanky-foto/krasna-vonava-a-leciva-materidouska-by-v-zahrade-nemela-chybet-29298.html?photo=9>

<https://cz.pinterest.com/pin/862157922450341767/>

https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.K_64580

<https://paris.czechcentres.cz/program/promitani-filmu-kytice-na-dvore-ceskeho-kulturniho-centra-v-parizi#gallery-4>

https://sbirky.ngprague.cz/dielo/CZE:NG.K_64568

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1013898051-kytice/29936414613/0/38165-svatebni-kosile/>